

SLOVENŠČINA V PORABJU: IZGUBLJAJOČA SE IDENTITETNA PRVINA MANJŠINE, A NEPRECENLJIV DEL OSEBNIH ZGODB**

Uvod

Hajci, hajci, mali sinak ... – to uspavanko mi je popevala prababica, zato mi je porabsko narečje zlezlo pod kožo že kot dojenčku. Moje razmerje s slovenskim jezikom se je začelo že v zibelki, pa čeprav sem se porabščine zares naučila šele v odraslosti, ko sem začela hoditi v službo.

V otroštvu se je povsod okrog mene slišalo porabsko narečje, in ker sem ogromno časa preživela s prababico, ki je živela z našo družino, sem bila s tem jezikom v vsakdanjem stiku. Vem, da me je prababica naučila tudi neke pesmi, ki sem jo večkrat deklamirala, a se pesmi na svojo veliko žalost ne spomnim več. Starši so se med sabo in z nami otroki pogovarjali madžarsko. Seveda pa smo od njih velikokrat slišali tudi narečje, saj so se s starimi starši in starejšimi ljudmi v vasi sporazumevali tudi v tem jeziku. Spomnim se, da so v porabščini pogosto govorili tudi takrat, ko niso hoteli, da bi jih mi otroci razumeli.

Moji stari starši, ki so se rodili na začetku 30. let 20. stoletja, so v zgodnjem otroštvu govorili le porabsko, madžarščino so se naučili šele, ko so začeli hoditi v šolo. Ta, starejša, in pa srednja generacija zaradi tega razloga danes še najbolje govorita porabsko narečje, medtem ko ga mlajša generacija pri vsakdanjem sporazumevanju ne uporablja več.

Porabsko narečje kot del lokalne, regionalne in narodne identitete

Slovensko Porabje je tipičen primer, pri katerem je vidno, kako državna meja na ljudeh pusti neizbrisen pečat, še posebej če prebivalce loči od sorodnikov in prijateljev ter jih pusti v izolaciji. Porabski Slovenci so bili desetletja ločeni od »matične domovine«. Živel so brez kakršnihkoli stikov z »domovino slovenskega naroda«. Zavest o pripadnosti slovenskemu narodu je pri njih močno prizadela tudi železna zavesa. Kljub temu so ohranili svoj slovenski jezik in slovensko kulturo.

Slovenska manjšina v Porabju se razlikuje od večinskega (državnega) naroda po svojem jeziku, pa tudi po nejezikovnih, specifičnih kulturnih

* *Nikoletta Vajda - Nagy, sekretarka, Zveza Slovencev na Madžarskem, Monošter, Madžarska.*

** *Esej.*

značilnostih (tradicionalnih dejavnostih, običajih, posebnih ljudskih praznikov) in etnični identiteti.

Območje Porabja je več kot tisoč let dvojezično. Na podeželju še govorijo porabsko slovensko narečje kot materni jezik, prebivalstvo v mestu pa govori madžarski jezik. Ozemlje slovenskega Porabja je bilo jezikovno, kulturno in gospodarsko izolirano od slovenskega naroda in od zunanjih madžarskih vplivov. Etnična identiteta se je ohranjala kot identiteta regionalne in lokalne pripadnosti, ne pa v razmerju do skupne slovenske identitete (Bernjak, 2004: 14).

Bernjakova v svoji knjigi *Slovenščina in madžarščina v stiku* (2004) govori o etnolingvistični identiteti manjšinskih skupnosti, ki je odvisna od etnične vitalnosti skupnosti, tj. od strukturnih spremenljivk, kot so demografska sestava, status manjšinskih skupnosti ter recepcija etničnih mej in skupin. Ugotavlja, da lahko specifična interakcija teh spremenljivk vodi do treh hipotetičnih oblik spremembe etnične skupnosti: a) do popolne stagnacije razvoja manjšinske skupnosti oz. v njeno postopno odmiranje, b) do stalnih socialnih in kulturnih sprememb in c) do progresivne asimilacije. Obliki a) in c) sta značilni za Porabje, oblika b) pa bi lahko predstavljala perspektivo madžarske narodne skupnosti v Sloveniji (Bernjak, 2004: 25).

Jezik je ključni dejavnik pri opredeljevanju narodne manjšine. Narodna manjšina je po svoji pravni definiciji manjši del naroda, ki ne živi v svoji domovini ter se etnično in jezikovno razlikuje od večinskega naroda v skupni državi. Brez jezika, ki bi bil drugačen od jezika večinskega naroda, ni manjšine (Sotlar v Feltrin, 2005: 13).

Leta 2003 je v Monoštru potekal etnološki raziskovalni tabor z naslovom *Meje v glavah in državah*, katerega udeleženci (študenti etnologije z ljubljanske Filozofske fakultete) so ugotovili, da porabske Slovence lahko razdelimo v tri skupine (Slavinec, 2004). V prvo skupino uvrščamo najstarejšo generacijo, v katero spadajo sedanje babice in dedki – ti še vedno govorijo porabsko narečje, ki se od vasi do vasi razlikuje. Večina njih ob prihodu v osnovno šolo ni znala niti besede madžarsko. To je edina skupina, ki s svojimi potomci še vedno redno govori v porabskem narečju. Drugo skupino predstavljajo otroci prej omenjenih dedkov in babic, torej srednja generacija. Pri njih je izbira jezika močno odvisna od staršev in zakonskega partnerja. Govorijo tako narečje kot tudi knjižno slovenščino in madžarščino. Narečje uporabljajo predvsem v pogovoru s svojimi starši, madžarščino pa v pogovoru s partnerjem, če je ta Madžar, in otroki. Najmanj uporabljajo knjižno slovenščino. Vsakdanji sporazumevalni jezik te skupine je madžarščina. V tretjo skupino uvrščamo najmlajšo generacijo Slovencev iz Porabja. To so otroci, ki se še šolajo in se slovenski knjižni jezik učijo izbirno. Porabskega narečja v večini ne razumejo. Kot trdi Bernjakova (2004: 32), je pretežni del porabskih Slovencev na poti opuščanja maternega jezika, kar se kaže tako

v pomanjkljivem poznavanju standardne zvrsti slovenskega jezika kot tudi narečja, ki ga velik del najmlajše generacije ne obvlada.

Just je zapisal (2001: 12–13), da je »porabsko narečje temelj slovenske identitete v Porabju. Za Slovence na Madžarskem ima porabščina drugačen pomen kot katero drugo slovensko narečje za Slovence v Sloveniji. Pri njih ni samo sredstvo vsakdanjega zasebnega in poluradnega sporazumevanja, ampak tudi bogoslužni jezik, do neke mere tudi poučevalni, pa tudi jezik javnega obveščanja in leposlovnega izražanja«.

Zgodovinska dejstva so vplivala tudi na jezik, ki se zaradi zaprtosti meje ni mogel razvijati, zato je besedišče porabskega narečja precej skromno. Vse to je pogojevalo oblikovanje narodne zavesti porabskih Slovencev, kar se kaže v uporabi jezika, mentaliteti in identiteti.

Zaradi politične ločitve porabskih Slovencev od preostalih Prekmurcev se je njihov jezik razvijal drugače kot prekmurščina. V Porabju ljudje govorijo porabsko narečje, ki je ena od variant prekmurskega narečja.

Zorkova (2005: 54) je vlogo porabskega narečja enačila z vlogo nadnarečnega prekmurskega knjižnega jezika. Kot je ugotovila, se porabski praktičnosporazumevalni jezik uporablja v navadnih pogovorih, poročilih, naznanilih, obvestilih, preprostih opisih in pripovedih, in sicer v neposrednem govorjenju, v katerem se pojavljajo vse naglasne in glasovne zakonitosti prekmurščine, narečno upovedovanje z leksiko jezikovnega okolja in praviloma negladkost ubesedovanja. Pojavljajo pa se tudi zapisana besedila, zlasti v časopisju in knjigah (časopis Porabje, neumetnostna besedila). Po mnenju Zorkove imajo v Porabju še danes besedila takšno vlogo, kakršno opravlja knjižni jezik, s skoraj vsemi uporabnimi funkcijskimi zvrstmi; slabo je razvit le znanstveni jezik. Strokovni jezik se zapisuje zlasti v nabožnih besedilih za cerkvene obrede, v Slovenskih koledarjih – letopisih Slovencev na Madžarskem, v časopisu Porabje. V časopisu je sprejet ustaljen pravopisni, fonološki in oblikoslovni kod, ki je najbližji goričkemu podnarečju. Publicistični jezik se uporablja v časopisju v uvodnikih in komentarjih ob pomembnih političnih, gospodarskih ter kulturnih dogodkih, intervjujih ipd. Besedilne vrste publicistike so zelo raznovrstne; dobrodošel je tudi senzacionalizem in precejšnja mera čustvenosti. Publicistično pisanje ima individualno noto, saj se publicist odziva kot človek, ki pogosto z duhovito domisljico ovrednoti predmet, o katerem govori oz. piše. V časopisu Porabje se oblikuje prekmurščina kot funkcijska publicistična zvrst.

Porabščina se je od konca 18. stoletja v vaseh okoli Monoštra ohranjala v družini in Cerkvi. Cerkev je v določenem obdobju predstavljala zelo pomembno okolje rabe porabskega narečja, ki je bil »domanji« jezik cerkvenega obredja; v njem so nastajale tudi pesmarice (Székely, 1987: 515). Postopoma je bila pod vplivom zgodovinskih okoliščin porabščina/slovenščina iz Cerkve izrinjena. V novejšem obdobju je slovenščina v porabskem

verskem življenju prisotna, vendar v omejenem obsegu. Od leta 2010 so porabski Slovenci brez stalnega slovenskega duhovnika (Munda Hirnök in Medvešek, 2017: 718). Sedaj potekajo maše v slovenskem jeziku le enkrat na mesec, ko mašuje župnik iz Prekmurja.

V preteklosti so se torej družini in Cerkvi pridružili še drugi dejavniki, ki so prispevali k formiranju slovenske etnične identitete, kot so: množični mediji, kulturna društva, šola ter vidna dvojezičnost (dvojezični napisi ustanov in krajev). Kljub izboljšani normativni ureditvi ter izrazitemu povečanju možnosti in priložnosti za rabo slovenskega jezika pa je do dejanske rabe slovenščine v javnem sporazumevanju prihajalo prej izjemoma kot po pravilu (Perger, 1995; Nečak Lük, 1997). To velja še danes. Dejansko je slovenski jezik, tako knjižna kot narečna različica, v Porabju vse manj prisoten; slovenska skupnost v Porabju je na poti opuščanja slovenskega jezika v vsakdanji rabi.

Porabsko narečje in knjižna slovenščina od otroštva do odraslosti: osebna izkušnja

Porabščina v cerkvi sodi tudi med moje spomine iz otroštva. Molitvi Oče naš in Zdrava Marija znam v porabščini že od malih nog. To kaže, da smo kot otroci poznali kar nekaj besed, pa tudi besedil v narečju z različnih področij, sporazumevati pa se v porabščini vseeno nismo mogli, kajti jezik vsakdana je bila madžarščina. V vrtcu in kasneje v šoli se je slovenski knjižni jezik poučeval kot drugi tuji jezik (pet ur na teden – takrat še ni bilo dvojezičnih osnovnih šol), a nekako se tega jezika v tej obliki nismo naučili do te mere, da bi ga lahko govorili tekoče. Dobili pa smo pri tem pouku zares dobro in trdo osnovo, kar je bila prednost. Ko sem se po končani gimnaziji odločila za študij v Sloveniji, sem se eno leto pred vpisom učila knjižne slovenščine na Celoletni šoli slovenskega jezika, ki jo že vrsto let organizira Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik Filozofske fakultete. Takrat je ogromno pomenilo to, da sem živela v Sloveniji in povsod slišala slovenski jezik.

Pri tistih sošolcih, ki so ostali in študirali na Madžarskem, je znanje slovenskega jezika delno ali povsem izginilo. Kot učenci in dijaki smo se večkrat šalili tako, da smo drug drugemu nekatere besede in stavke povedali v porabskem narečju (npr. Kama deš?, Ka delaš? – Kam greš?, Kaj delaš?), tekoče pa se v tem jeziku med sabo nismo mogli pogovarjati. Zanimivo je tudi, da še dandanes nekatere imena jedi, ki so značilna za Porabje, izrazimo le v narečju. Babica, ki je stara že 86 let, je z nami pogosto govorila v porabščini, mi pa smo ji odgovarjali v madžarščini.

Sama sem s porabskim narečjem prišla v tako rekoč drugi, a intenzivnejši stik potem, ko sem se že naučila slovenskega knjižnega jezika in v njem opravila tudi študij, in sicer ko sem se zaposlila pri tedniku Slovencev na

Madžarskem: časopisu Porabje. Tam sem bila v res tesnem vsakdanjem stiku s tem jezikom. Večina sogovorcev, intervjuvancev v Porabju, zna le narečje, sama pa sem na začetku poznala le nekatere narečne besede in nekaj stavkov, medtem ko sem tekoče govorila le knjižno slovenščino. Velikokrat so mi rekli: povej rajši v madžarščini, ker te ne razumemo. To je veljalo tudi obratno, saj sem tudi jaz njih komaj razumela.

Ta dvojnost je že kar nekaj let prisotna v Porabju: mladi ne govorijo več porabskega narečja, starejši ne govorijo knjižne slovenščine. Drugo težavo je zame predstavljalo to, da porabsko narečje govorijo v posameznih vaseh različno. Razlike so predvsem v izgovorjavi, kar nekaj pa je tudi različnih besed.

Sklep

Francek Mukič, glavni urednik radia Monošter, je v nekem intervjuju zelo čustveno povedal:

Porabski Slovenci moramo spoštovati svoj jezik, kajti to je naš pravi materni jezik. In vsak materni jezik je lep za tistega, ki ga govori. Ni lep zaradi raznih črk, glasov ali jezikovne strukture, ampak zato, ker / smo/ v tem jeziku /.../ spregovorili prve besede, v tem jeziku nas je mati tolažila in v tem jeziku smo izpovedali svojo ljubezen. Torej jezik je lep, če ima ustrezno izrazno moč. Da bi izražali svoje misli in svoja čustva.

Enako mislim tudi jaz: kljub temu da porabščine nisem govorila od malih nog (poznala sem le nekaj besed in besedil), je bil ta jezik kot del slovenščine v mojem življenju zmeraj prisoten, zato ima še vedno zelo posebno mesto v mojem srcu. Je jezik, v katerem pogosto sanjam. Želim ga posredovati tudi svojim otrokoma, ki se v vrtcu učita tudi slovenski knjižni jezik, kajti vsak teden dvakrat ali trikrat prihaja v porabske vrtce vzgojiteljica asistentka iz Slovenije, ki vodi delavnice v slovenščini. V veliko zadovoljstvo mi je, da se otroka zelo rada učita slovenščino in kažeta zanimanje zanjo, iskreno pa moram priznati, da se doma z njima v slovenščini pogovarjam manj, kot bi bilo potrebno. Na lastni koži doživljam, kako težko je ohranjati jezik v mešani družini in v večinskem madžarskem okolju. Sem pa prepričana, da bom ljubezen do jezika prenesla na otroka, in vedno si bom prizadevala za to, da se bosta čim boljše sporazumevala v slovenščini ter da bo ta še dolgo jezik naše osebnosti, mišljenja in čustev ter del naše kulture in identitete.

LITERATURA

- Bernjak, Elizabeta (2004): Slovenščina in madžarščina v stiku. Maribor: Slavistično društvo.
- Feltrin, Franci (2005): Ko ni več meja – 3. strokovno-znanstveni posvet, Monošter, 29. in 30. oktober 2004: Zbornik predavanj. Ljubljana: Svetovni slovenski kongres.
- Just, Franci (2001): Slovensko Porabje. Murska Sobota: Franc-Franc.
- Mukič, Francek (2005): Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar. Monošter: Zveza Slovencev na Madžarskem.
- Munda Hirnök, Katarina in Mojca Medvešek (2017): Vloga katoliške cerkve pri ohranjanju slovenskega jezika v Porabju v preteklosti in danes. Bogoslovni vestnik 77 (3/4): 717-728.
- Nećak Lük, Albina (1997): Jezikovna identiteta in jezikovno načrtovanje pri Slovencih. V: Dušan Nećak (ur.), Avstrija, Jugoslavija, Slovenija: slovenska narodna identiteta skozi čas, 117-131. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.
- Perger, Valerija (1995): Tudi to je slovensko Porabje = Ezek mind ti vagytok – Rába-vidéki szlovének. Monošter: Zveza Slovencev na Madžarskem.
- Székely, András Bertalan (1987): Izobraževanje, kultura, prosveta in množična občila Slovencev na Madžarskem. V: Peter Beltram (ur.) in Lajos Arday (ur.), Madžari in Slovenci: sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji, 501-537. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Slavinec, Mitja (2004): Meje v glavah in državah. Murska Sobota: Zveza za tehnično kulturo, RC ZOTKS.
- Zorko, Zinka (2005): Prekmursko narečje med Muro in Rabo na vseh jezikovnih ravninah primerjalno z današnjim nadnarečnim prekmurskim knjižnim jezikom. V: Jože Vugrinec (ur.), Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost: Zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja, Murska Sobota, 14. in 15. julij 2003, 47-68. Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci.